

УДК 378.14

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КВАЛІФІКАЦІЙ І КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ НІМЕЧЧИНИ

Євтушик Л. П.

У статті розглянуто розвиток понять "ключові кваліфікації" та "ключові компетентності" у Німеччині, проаналізовано критерії класифікації різних видів компетентностей та підходи до формування і розвитку цих компетентностей у системі професійної підготовки Німеччини. Оскільки наше дослідження полягає у визначенні шляхів формування професійної компетентності вчителя, то наступним кроком має бути визначення структури ключових компетентностей педагога.

Ключові слова: ключові кваліфікації, ключові компетенції, професійна підготовка, вищий навчальний заклад, знання, уміння, навички.

В статье рассматривается развитие понятий "ключевые квалификации" и "ключевые компетентности" в Германии, анализируются критерии классификации разных видов компетентностей и подходы к формированию и развитию этих компетентностей в системе профессиональной подготовки Германии. Так как наше исследование состоит в определении путей формирования профессиональной компетентности учителя, то следующим шагом должно быть определение структуры ключевых компетентностей педагога.

Ключевые слова: ключевые квалификации, ключевые компетентности, профессиональная подготовка, высшее учебное заведение, знания, умения, навыки.

The article deals with the development of the concepts of "key qualifications" and "key competencies" in Germany. The criteria for classification of different types of competencies and approaches to the formation and development of these competencies in the system of professional training in Germany are analyzed. Since the aim of our research is to determine the ways of building teachers' professional competency, then the next step should be to determine the structure of teachers' key competencies.

Key words: key qualifications, key competencies, professional training, higher education institution, knowledge, skills.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими завданнями. В останні десятиліття відбувається переорієнтація системи освіти на компетентнісний підхід, що є обумовленим загальноєвропейською тенденцією інтеграції, глобалізації світової економіки та процесом зближення систем вищої освіти. З огляду на це, важливим є теоретико-методологічне вивчення даної проблеми та розроблення змісту кваліфікацій і компетентностей. У конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО "Про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні" (Лісабон, 11 квітня 1997 р.), яка була ратифікована Верховною Радою України у 1999 році, наголошується на необхідності прозорих критеріїв і методів визнання кваліфікацій та дипломів [1].

Аби випускники українських ВНЗ були конкурентоспроможними на європейському рівні, в системі вищої освіти впроваджуються європейські стандарти та принципи забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентності фахівців.

Загальний аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення досвіду професійної підготовки фахівців Німеччини показує, що у ВНЗ Німеччини велика увага приділяється якості формування професійних знань, умінь, навичок. Відповідь на запитання, що повинен знати і вміти випускник ВНЗ, якими професійними навичками й особистісними якостями він повинен володіти, дає термін "ключові кваліфікації" чи "ключові компетентності".

Поняття "ключові кваліфікації" на початку 70-х років минулого століття обґрунтував німецький економіст, директор Інституту дослідження ринкових відносин та професій Дітер Мертенс. Пізніше ініціатива розвитку теорії ключових компетент-

ностей виходить від учених, зайнятих у сфері професійної підготовки. Йоганнес Вільдт, фахівець з дидактики вищої школи, вважав, що формування міждисциплінарних ключових кваліфікацій має бути лейтмотивом реформи вищої школи в Німеччині [11]. Експерт з управління персоналом Андреас Ленцен наголошував, що саме володіння ключовими кваліфікаціями є фактором успіху в стимулюванні діяльності працівників [6]. Участь у розробці проєктів, орієнтованих на розвиток ключових кваліфікацій і компетентностей, брали й інші вчені-педагоги і психологи, зокрема, Райнгард Бадер, Лотар Ретц, Томас Райтман, Андреас Шелтен. Вони зробили спробу скласти перелік ключових кваліфікацій, до якого, крім загальноосвітніх, загально-професійних, когнітивних, психомоторних умінь, входили й особистісна та соціальна компетентність, а також ціннісні орієнтації.

У наш час проблемою розвитку ключових компетенцій та ключових кваліфікацій займається група вчених Гейдельберзького університету, серед яких керівник відділу ключових компетентностей та дидактики вищої школи Дітмар Хур, керівник відділу навчання і викладання Андреас Барц. Професор Гелен Кнауф (професійна вища школа м. Фульда) та Гелен Орт (професійна вища школа м. Шмалькальден) розробили систему прийомів і методів формування ключових компетентностей на заняттях з різних дисциплін у вищій школі.

Тоді як у зарубіжній системі підготовки фахівців концепції розвитку ключових кваліфікацій і компетентностей інтенсивно дискутуються, у вітчизняній педагогіці вони висвітлені недостатньо.

Мета статті – прослідкувати процес становлення і висвітлити базові положення концепції ключових компетентностей і ключових кваліфікацій у професійній освіті Німеччини.

Виклад основного змісту. Коли Д. Мертенс у 1974 р. вперше обґрунтував термін "ключові кваліфікації", він назвав їх "третьою величиною", яка знаходиться над освітніми цілями й освітніми елементами і є ключем до швидкого і безперешкодного доступу до спеціальних знань, що постійно поновлюються [7, с. 36]. Відправною точкою для Мертенса було, з одного боку, зростання безробіття, а з іншого – неможливість дати точний прогноз кваліфікаційних вимог до фахівців через занадто швидкий розвиток суспільства та економіки. Мертенс висловив гіпотезу про стрімке знецінення в таких умовах конкретних фахових знань, а разом з тим і неминучу втрату кваліфікації. Таким чином, вимога флексибільності фахівців дещо відсуває на задній план передачу і засвоєння фахових знань, а головною метою професійної підготовки стає формування і розвиток ключових кваліфікацій.

Під ключовими кваліфікаціями Мертенс має на увазі такі знання, вміння і навички, володіючи якими, фахівець отримує здатність виконувати не якесь вузьке коло завдань, а стає спроможним швидко засвоювати нові фахові знання, адаптуватися до змін у технології виробництва, без проблем переходити від одних операцій чи видів діяльності до інших, тобто він володіє знаннями, вміннями та навичками, що виходять за межі якоїсь певної професії і є основою вміння вирішувати будь-які професійні проблеми [7, с. 32]. Таким чином, термін "ключові кваліфікації" набуває самостійного значення і не співвідноситься з певною професією. Стосовно гуманітарних професій це поняття отримала назву "ключові компетенції" і було внесене в рекомендації Міжнародної організації праці щодо підготовки фахівців сучасного типу.

Мертенс виділяє чотири типи ключових кваліфікацій: базові кваліфікації, елементи широкого спектру, горизонтальні кваліфікації і фактор віку. До базових кваліфікацій, які Мертенс називає кваліфікаціями вищого порядку, бо вони можуть використовуватися і в професійному, і в повсякденному житті, належать, зокрема, логічне та контекстуальне мислення, здатність до конструктивної діяльності, емпатія, вміння планувати і навчатися. Елементами широкого спектру він називає такі знання і вміння, що застосовуються в багатьох професіях, як от знання основ кодексу праці, комп'ютерна грамотність. Під горизонтальними кваліфікаціями розуміється вміння здобувати, обробляти та ефективно використовувати різні види інформації. Фактор віку – це завдання передусім неперервної освіти, що має на меті вирівнювання різниці в освіті молодших і старших співробітників. На думку Мертенса, комбінація всіх чотирьох типів ключових кваліфікацій зможе забезпечити необхідну гнучкість професійних кадрів [7, с. 43].

У галузі професійної освіти поняття ключових кваліфікацій формувалося з урахуванням особливостей тієї чи іншої професії. У каталог ключових кваліфікацій вносились методичні, особистісні, соціальні елементи. Крім того, це поняття знайшло застосування в гімназіях, середніх школах, університетах. У своїй праці "Оцінка ключових кваліфікацій з психологічної точки зору" група вчених Боннського Інституту освітніх досліджень називає 25 ключових кваліфікацій, які найчастіше зустрічаються в літературі: комунікативні здібності, здатність до кооперації, флексибільність, креативність, контекстуальне, аналітичне та логічне мислення, самостійність, здатність бачити й вирішувати проблеми, здатність до переносу навички, готовність і здатність навчатися, здатність приймати рішення і добиватися поставленої мети, надійність, відповідальність, здатність до концентрації, витримка, точність, самостійне навчання, готовність добиватись успіху, здатність критикувати та виносити судження, знання іноземних мов [4, с. 15].

У кінці 1997 р. комісія з освіти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в межах міжнародного проекту "Визначення та відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні дослідження" (DeSeCo) доручила провідним фахівцям провести експертизу з метою розробки рекомендацій для визначення, відбору, застосування та вимірювання компетентностей в освіті [3]. Відомий німецький психолог Франц Вайнерт визначає компетентність як наявність когнітивних здібностей і навичок вирішувати певні проблеми, якими індивід може оволодіти шляхом навчання, так само, як і пов'язаними з ними мотиваційними, вольовими і соціальними задатками, що дозволяють використовувати ці компетентності "для успішного і відповідального вирішення проблем у варіативних ситуаціях" [10, с. 27].

У межах проекту DeSeCo ключові компетентності поділяються на три категорії. По-перше, фахівець повинен уміти інтерактивно та ефективно застосовувати засоби масової інформації, допоміжні засоби та інструменти, знання та інформацію, наприклад, інформаційні технології, символи, тексти або мови. По-друге, в мультикультурному світі потрібно вміти спілкуватися з представниками різних культур та інтегруватися всередині гетерогенних соціальних груп, мати здатність до кооперації, конфліктостійкість, емоційну стабільність, уміння домовлятися, толерантність. По-третє, необхідна здатність чітко бачити цілі і визначати пріоритети, вміння відшукувати ресурси для реалізації особистих планів, брати на себе відповідальність за свій спосіб життя і самостійно діяти, прогнозувати наслідки своїх вчинків та узгоджувати їх із нормами суспільної моралі, чітко бачити свої особисті права й потреби в контексті суспільних процесів. Здатність до рефлексії є центральним елементом цих компетентностей, оскільки вона передбачає не тільки вміння діяти відповідно до загальноприйнятих методів і формул у звичних ситуаціях, але й здатність адекватно реагувати на зміни, вчитися на власному досвіді, критично мислити і діяти [3, с. 12–17].

У 2006 р. Європарламент та Рада Європейського Союзу розробили рекомендації про основні компетенції для навчання протягом усього життя, у яких говориться, зокрема, і про те, що необхідно запровадити загальноєвропейські еталонні межі щодо основних компетенцій для надавачів послуг з освіти та професійної підготовки [2]. На конференції ректорів ВНЗ Німеччини, яка проходила у 2000 р., мова йшла, зокрема, про те, що одним з напрямів політики вищої школи є виокремлення ключових кваліфікацій у змісті програм та вдосконалення критеріїв їх оцінювання [9, с. 49]. Так, відділ ключових компетентностей та дидактики вищої школи університету м. Гейдельберг запропонував модель поліпшення якості професійної підготовки, яка передбачає покращення курикулярної структури шляхом ефективної організації навчальних планів та програм, інтеграції в них модулів ключових компетентностей та співпраці центру ключових компетентностей і факультетів; покращення якості кінцевого продукту, тобто сприяння розвитку навчальних компетентностей студентів за допомогою інтегрованої навчально-виховної програми ключових компетентностей; покращення якості навчального процесу, а саме стимулювання і подальший розвиток дидактичних та особистісних компетентностей [8, с. 17]. Вибір ключових компетентностей залежить від вимог, які ставить перед студентами повсякденне життя (вміння організувати свій побут), навчання у вищому навчальному закладі (здатність виконувати всі вимоги програми та розвиток особистості, необхідні для успішного навчання), а також ринок праці

(флексибільність, іновативність, міждисциплінарні проекти, адміністративні вміння). Таким чином, формування ключових компетентностей є необхідною передумовою не лише для особистісного, але й професійного розвитку. Вони сприяють самоідентифікації та здатності ефективно діяти в умовах світу, що швидко змінюється. Згідно з Гейдельберзькою моделлю за формальними критеріями виокремлюють такі ключові компетентності: спеціальна компетентність (когнітивна, об'єктного спрямування, як знання основ роботи з комп'ютером, володіння іноземними мовами, правова грамотність), методична компетентність (уміння вирішувати типові завдання, готовність приймати відповідальні рішення, вміння ефективно організувати свій час, володіння методами й прийомами навчання та роботи), особистісна компетентність (володіння прийомами самореалізації й розвитку, надійність, ініціативність, стресостійкість та ін.), соціальна компетентність (здатність успішно взаємодіяти з іншими людьми, готовність до співпраці в групі, вміння залагоджувати конфлікти, вміння співпереживати, толерантність, лідерські якості) [8, с. 17].

Ключові кваліфікації розглядаються як компетентності формування особистості, як уміння обходитися зі своїми знаннями. Викладачі, на думку розробників Гейдельберзької моделі, не повинні бути лише передавачами знань, а мають навчити, як здобути їх самостійно, а студенти не повинні бути пасивними споживачами, а активно співпрацювати для досягнення спільної мети. Формування ключових компетентностей здійснюється адитивно (створення єдиного навчального курсу), кооперативно (децентралізоване формування компетентностей через діяльність спеціального центру), інтегративно (формування ключових компетентностей у рамках курикулуму) [8, с. 18].

Таку думку поділяють і інші експерти, зокрема, Гелен Кнауф, яка підтримує ідею активної співпраці, творчості студентів у навчальному процесі. Вона вважає, що засвоєння ключових компетентностей не потребує додаткових тренінгів, а відбувається під час навчальних занять, коли студенти виступають з доповідями чи рефератами, працюють у проблемних групах, виконують проектні роботи, проводять презентації, дискутують один з одним [5].

Висновки. Таким чином, у статті розглянуто розвиток понять "ключові кваліфікації" та "ключові компетентності" у Німеччині, проаналізовано критерії класифікації різних видів компетентностей та підходи до формування і розвитку цих компетентностей у системі професійної підготовки Німеччини. Оскільки наше дослідження полягає у визначенні шляхів формування професійної компетентності вчителя, то наступним кроком має бути визначення структури ключових компетентностей педагога.

Література

1. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. – Лісабон, 11 квітня 1997 року. – 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_308. – Назва з екрана.
2. "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя". Рекомендація 2006/ 962/ ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 18 грудня 2006 року. – 2006. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_975
3. Definition und Auswahl von Schlüsselkompetenzen: Zusammenfassung // Definition and Selection of Competencies (DeSeCo). – 20. 07. 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org/edu/statistics/desecco. – Назва з екрана.
4. Didi H.-J. Einschätzungen von Schlüsselqualifikationen aus psychologischer Perspektive: Gutachten im Auftrag des Bundesinstituts für Berufsbildung (BIBB) / H.-J. Didi. – Bonn : Institut für Bildungsforschung, 1993. – 116 S.
5. Knauf H. Das Konzept der Schlüsselqualifikationen und seine Bedeutung für die Hochschule. Einführung in das Thema / H. Knauf // Schlüsselqualifikationen praktisch. Veranstaltungen zur Förderung überfachlicher Qualifikationen an deutschen Hochschulen. Blickpunkt Hochschuldidaktik / Hrsg.: H. Knauf, M. Knauf. – Bielefeld, 2003. – S. 11–30.
6. Lenzen A. Erfolgsfaktor Schlüsselqualifikationen: Mitarbeiter optimal fördern / A. Lenzen. – Heidelberg : Sauer-Verlag, 1998. – 189 S.
7. Mertens D. Schlüsselqualifikationen. Thesen zur Schulung für eine moderne Gesellschaft / D. Mertens // Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung. – Stuttgart : W.Kohlhammer GmbH, 1974. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://doku.iab.de/mittab/1974/1974_1_MittAB_Mertens.pdf. – Назва з екрана.

8. Schlüsselkompetenzen und Beschäftigungsfähigkeit: Konzepte für die Vermittlung überfachlicher Qualifikationen an Hochschulen / Verantwortlich: Meyer-Guckel V. – Essen : Stifterverband für die deutsche Wissenschaft e. V., 2004. – 43 S.

9. Studium und Beruf // Beiträge zur Hochschulpolitik 8/2000: Hochschulrektorenkonferenz 4./5. Mai 2000; Redaktion: Joachim Weber, Claire Friedrichs. – Bonn : Verlag K. H. Bock, 2000. – 134 S.

10. Weinert F. E. Vergleichende Leistungsmessung in Schulen – eine umstrittene Selbstverständlichkeit // Weinert F.E. (Hrsg.): Leistungsmessungen in Schulen. – Weinheim und Basel : Beltz Verlag, 2001. – S. 17–31

11. Wildt J. Fachübergreifende Schlüsselqualifikationen – Leitmotiv der Studienreform? / J. Wildt // Das integrierte Handlungskonzept Studienreform: Aktionsformen für die Verbesserung der Lehre an Hochschulen / Ulrich Welbers (Hrsg.). – Neuwied/ Kriftel/ Berlin : Luchterhand, 1997. – S. 198–213.